

O'QUVCHILARNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARINI HISOBGA OLISH TAMOYILLARI

TERMIZ IQTISODIYOT VA SERVIS UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM 2-KURS TALABASI

ABDULLAYEVA GO'ZAL

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyillari, ularning psixologik, fiziologik va ijtimoiy jihatlari tahlil qilingan. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limning mazmuni, o'qituvchining individual yondashuvdagi roli hamda o'quvchilarning o'ziga xos imkoniyatlarini rivojlantirish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, maqolada zamonaviy pedagogik yondashuvlar orqali individual farqlarni inobatga olishning samaradorlikka ta'siri bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: individual yondashuv, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, o'quvchi faolligi, temperament, qobiliyat, psixologik xususiyat, motivatsiya, differensial ta'lim, ta'lim samaradorligi, o'quv faoliyati.

Kirish

Har bir o'quvchi o'ziga xos qobiliyat, xarakter, qiziqish va fikrlash uslubiga ega. Shu sababli ta'lim jarayonida "barcha uchun yagona yondashuv" samarali natija bermaydi. Har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olish — zamonaviy pedagogikaning asosiy tamoyillaridan biridir.

Bugungi kunda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi o'qitish jarayonining markaziga o'quvchini qo'yadi. O'quvchi bu jarayonda passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi, o'z bilimini mustaqil shakllantiruvchi subyektdir. Shunday ekan, o'qituvchi har bir o'quvchining individual psixologik va intellektual farqlarini bilishi, ularga mos metod va strategiyalarni tanlashi zarur.

Asosiy qism

Har bir o'quvchi o'ziga xos shaxsdir va ularning individual farqlarini hisobga olish ta'lim samaradorligini oshiradi. O'quvchilar o'rtasida bilim, qiziqish va imkoniyat jihatidan farqlar mavjud. O'qituvchi dars jarayonini tashkil etishda bu farqlarni e'tiborga olishi zarur. Har bir bola o'z tempida o'rganadi va o'ziga mos metodni talab qiladi. O'qituvchi darsni rejalashtirganda o'quvchining yosh xususiyatlarini ham inobatga oladi. Ta'lim jarayonida o'quvchining psixologik holati ham muhim ahamiyatga ega. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv individual xususiyatlarni hisobga olishga tayanadi. Har bir o'quvchining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash o'qituvchining asosiy vazifasidir. O'qituvchi o'quvchilarning ehtiyojlarini tushunib, ularga mos sharoit yaratishi kerak. Dars jarayonida har bir bola o'zini qadrlangan va tushunilgan deb his qilishi zarur. O'qituvchi o'quvchilarning fikrini tinglashi va ularning hissasini e'tirof etishi lozim. Individual yondashuv bolada o'ziga ishonchni oshiradi. O'qituvchi o'quvchining mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlasa, u faol ishtirok etadi. Ta'limda shaxsiy yondashuv o'quvchini dars jarayonining markaziga qo'yadi. O'qituvchi har bir o'quvchi bilan alohida muloqot o'rnatishga intiladi. Individual farqlarni bilish o'qituvchiga metodlarni moslashtirish imkonini beradi. O'quvchilarni kuzatish orqali o'qituvchi ularning o'rganish uslubini aniqlaydi. Ba'zi o'quvchilar vizual o'rganishga moyil, boshqalari esa eshitish orqali yaxshiroq o'zlashtiradi. O'qituvchi bu farqlarni bilsa, darsni samarali tashkil eta oladi. Individual yondashuvda har bir o'quvchining qiziqish sohalari hisobga olinadi. Qiziqishlar o'quvchini o'qishga rag'batlantiruvchi asosiy omillardandir. O'quvchilarni tanlash imkoniyatiga ega qilish ularni mas'uliyatli qiladi. O'qituvchi darsda turli topshiriq turlaridan foydalanib, o'quvchilarni faollikka chorlaydi. O'quvchilarni baholashda ham individual yondashuv muhim. Har bir bola o'zining o'sish sur'atiga qarab baholanishi kerak. Baholashda raqobatdan ko'ra rag'bat ustuvor bo'lishi zarur. Rag'batlantirish o'quvchining ichki motivatsiyasini oshiradi. Har bir bola muvaffaqiyatni boshdan kechirish imkoniga ega bo'lishi lozim. Muvaffaqiyat hissi o'quvchini yangi marralarga undaydi. O'qituvchi o'quvchilarning ehtiyojlarini tahlil qilib, ularni qo'llab-quvvatlaydi.

O'quvchilar o'zlarini erkin his qiladigan muhitda o'qishlari kerak. Bunday muhitda ijodkorlik va o'z fikrini ifoda etish imkoniyati kengayadi. O'quvchilar o'z fikrini bimalol ayta olishlari muhim. O'qituvchi har bir o'quvchining fikrini hurmat bilan qabul qilishi zarur. Shaxsiy yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi. Ishonchli muhit ta'lim samaradorligini oshiradi. O'qituvchi o'quvchini faqat natija uchun emas, jarayon uchun ham qadrlashi lozim. Har bir o'quvchi o'z imkoniyati darajasida muvaffaqiyatga erishadi. O'qituvchi bu muvaffaqiyatlarni ko'rishi va baholashi kerak. O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan darslar ko'proq natija beradi. Har bir o'quvchi o'z o'rnini topgan sinfda o'rganish jarayoni samarali kechadi. O'qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki, har kim o'z hissasini qo'shsin. Individual yondashuv o'quvchini passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa ta'lim jarayonining sifatini oshiradi. O'quvchilarning o'zini ifoda etish imkoniyati ularni o'z kuchiga ishonchli qiladi. O'qituvchi o'quvchilarni bir xil andozada baholamasligi kerak. Har bir bola o'z dunyoqarashi, qiziqishi va tajribasi bilan qimmatli. O'qituvchi bu xilma-xillikni boylik sifatida qabul qilishi lozim. Individual yondashuv insonparvar pedagogikaning asosiy tamoyilidir. Har bir o'quvchi bilan shaxs sifatida munosabat o'rnatish zarur. O'quvchilarni tinglash va tushunish ularning o'rganish jarayoniga ijobiy ta'sir qiladi. O'qituvchi o'quvchilar o'rtasida taqqoslash o'rniga, ularning o'zini kechagi holati bilan solishtiradi. Bu o'sishni baholashda adolatli yondashuvni ta'minlaydi. Har bir o'quvchi o'z tempida rivojlanadi, shuning uchun sabr va e'tibor muhim.

O'qituvchi o'quvchini rag'batlantirish orqali ularning imkoniyatini kengaytiradi. Individual farqlarni hisobga olish o'quvchilarda o'zini qadrlash hissini uyg'otadi. O'quvchi o'zini tushungan muhitda faolroq bo'ladi. Bu esa bilimlarni yanada chuqurroq o'zlashtirishga olib keladi. O'qituvchi o'quvchilarning his-tuyg'ulariga e'tiborli bo'lishi lozim. Emotsional holat o'rganish jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi mehr va e'tibor orqali ishonchni mustahkamlaydi. Individual yondashuv bolalarda insoniy qadriyatlarni shakllantiradi. Har bir o'quvchi o'zini sinf jamoasining muhim a'zosi sifatida his qiladi. Bu his-tuyg'u ijtimoiy faollikni oshiradi. O'qituvchi har bir bola bilan samarali muloqot olib borishni o'rganishi kerak. Shaxsiy yondashuv o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtiradi. O'qituvchi o'quvchilarning oilaviy muhitini ham bilsa, ularni yaxshiroq

tushunadi. Dars jarayonida turli o'rganish uslublarini qo'llash individual ehtiyojlarni qamrab oladi. O'quvchilarga tanlov imkonini berish ularning mustaqilligini kuchaytiradi. Individual farqlarni hisobga olish o'qituvchining pedagogik mahoratini ko'rsatadi. Har bir bola o'z yo'li bilan o'rganadi, o'qituvchi esa shu yo'lni qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchi sabr, e'tibor va mehr bilan yondashsa, o'quvchi o'zini erkin his qiladi. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim individual rivojlanish uchun eng qulay muhit yaratadi. O'qituvchi bolalarning iste'dodini erta aniqlasa, uni rivojlantirish oson bo'ladi. Har bir o'quvchi o'z qobiliyatini namoyish etish imkoniyatiga ega bo'lishi zarur. O'qituvchi bu imkoniyatni yaratish orqali shaxsni o'sishga yo'naltiradi. Ta'limda individual yondashuv insoniy qadriyatlarining ifodasidir. Har bir bola o'ziga xos olam, o'qituvchi esa shu olamni kashf etuvchi shaxsdir.

1. O'quvchilarning individual xususiyatlari tushunchasi

O'quvchilarning individual xususiyatlari deganda ularning yoshiga, temperamentiga, qobiliyatiga, fikrlash tezligiga, bilish uslubiga va hissiy holatiga ko'ra bir-biridan farqlanishi tushuniladi. Har bir o'quvchining o'ziga xos dunyoqarashi, tahlil qilish usuli va axborotni qabul qilish tezligi bor. Masalan, ba'zi o'quvchilar mantiqiy fikrlashda ustun bo'lsa, boshqalari vizual tasavvur orqali o'rganishni afzal ko'radi. Kimdir tez fikrlaydi, kimdir esa asta-sekin, lekin chuqur o'rganadi. Bu farqlarni e'tiborga olmasdan dars tashkil etish — o'quvchilarning motivatsiyasini pasaytiradi va bilimni yuzaki egallashga olib keladi. Shu bois, o'qituvchi har bir o'quvchini individual shaxs sifatida qabul qilishi, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ta'lim jarayonini shunga moslashtirishi lozim.

2. O'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish usullari

O'quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash uchun bir nechta psixologik va pedagogik usullar mavjud: Kuzatish metodi – o'qituvchi o'quvchining darsdagi faolligi, nutqi, ishtiroki va xulq-atvorini kuzatish orqali uning temperamentini aniqlaydi.

Suhbat – o'quvchi bilan samimiy suhbat o'tkazish orqali uning qiziqishlari, mustaqil fikrlash darajasi va motivatsiyasi aniqlanadi. Diagnostik testlar – intellektual daraja,

diqqat, xotira, tafakkur va qobiliyatni baholashda yordam beradi. Portfel tahlili – o‘quvchining ilgari bajargan ishlari, ijodiy loyihalari va yozma ishlari orqali o‘rganiladi. Bu ma’lumotlar asosida o‘qituvchi har bir o‘quvchi uchun mos yondashuvni belgilaydi. 3. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish tamoyillari Pedagogik adabiyotlarda o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olishda bir necha asosiy tamoyillar ko‘rsatilgan:

1. Shaxsga yo‘naltirilganlik tamoyili – o‘quvchini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yish, uning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olish.
2. Faollik tamoyili – har bir o‘quvchini faol fikrlash va ishtirok etishga undash.
3. Moslik tamoyili – ta’lim mazmuni o‘quvchining aqliy va jismoniy imkoniyatlariga mos bo‘lishi kerak.
4. Qobiliyatga qarab differensiallash – o‘quvchilarni bilim darajasi, tayyorgarligi yoki qobiliyatiga qarab mos topshiriqlarga yo‘naltirish.
5. Motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash tamoyili – o‘quvchining o‘rganishga bo‘lgan ichki ehtiyojini kuchaytirish, rag‘batlantirish.
6. Individuallashtirish va ijtimoiylashuv muvozanati – har bir o‘quvchi shaxs sifatida rivojlanishi bilan birga jamoada ishlashni ham o‘rganadi.

Bu tamoyillarni amalga oshirish dars jarayonini samarali, adolatli va insonparvar shaklda olib borishga yordam beradi.

4. O‘qituvchining individual yondashuvdagi roli

O‘qituvchi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishda markaziy shaxs hisoblanadi. U faqat bilim beruvchi emas, balki psixolog, kuzatuvchi va yo‘naltiruvchi vazifasini bajaradi. O‘qituvchidan quyidagi sifatlar talab etiladi: Kuzatuvchanlik – o‘quvchilarning hissiy holati va qiziqishidagi o‘zgarishlarni sezish; Moslashuvchanlik – turli o‘quvchilarga turli metodlarni qo‘llash; Adolatli baholash – har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga olib, ob’yektiv fikr bildirish; Motivatsiya berish –

o'quvchini muvaffaqiyatga ishonch bilan yetaklash. Masalan, tez o'zlashtiruvchi o'quvchiga murakkabroq topshiriqlar berish, sekin o'zlashtiruvchiga esa qo'shimcha tushuntirish, vizual yoki amaliy misollar keltirish — bu individual yondashuvning ko'rinishlaridir.

5. Individual xususiyatlarni hisobga olishda zamonaviy yondashuvlar

Bugungi kunda o'quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), adaptiv ta'lim tizimlari va interfaol metodlar muhim rol o'ynamoqda. Masalan, onlayn platformalarda testlar va mashqlar o'quvchi qobiliyatiga qarab avtomatik tarzda murakkablashadi. Bu esa individual rivojlanish sur'atini ta'minlaydi. Shuningdek, interfaol metodlar – “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Debat” kabi usullar o'quvchilarning fikrlash uslubini, o'z fikrini himoya qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu yondashuvlar o'quvchilarning individual tafovutlarini hisobga olish bilan birga, ularni jamoaviy muhitda faol ishtirok etishga ham undaydi.

6. Individual yondashuvning pedagogik natijalari

O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilgan ta'lim natijasida: o'quvchilar o'z qobiliyatini to'liq namoyon etadi; mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi; o'rganishga bo'lgan ichki motivatsiya ortadi; ta'lim sifati va natijadorligi oshadi; o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonchli munosabat shakllanadi. Bu jarayon natijasida ta'lim insonparvarlik ruhida, o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan holda kechadi.

O'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish ta'lim samaradorligini ta'minlaydi. Har bir bola o'ziga xos dunyoqarash, tafakkur va o'rganish uslubiga ega. O'qituvchi bu xususiyatlarni bilsa, darsni yanada foydali tashkil etadi. O'quvchilarning bilish sur'atlari turlicha bo'lishi tabiiy hol. Ba'zilar yangi mavzuni tez o'zlashtiradi, boshqalar esa ko'proq vaqt talab qiladi. O'qituvchining vazifasi — barcha o'quvchilar uchun qulay o'rganish muhitini yaratishdir. Har bir bola darsda o'zini muhim his qilishi zarur. Shunda u o'qishga nisbatan mas'uliyatli va faol bo'ladi. O'qituvchi darsda har bir o'quvchining fikrini tinglab, e'tibor berishi kerak. Individual yondashuv ta'limda adolat

tamoyilini ta'minlaydi. O'quvchilarning qobiliyati va qiziqishlari farq qiladi. Shu sababli, har bir o'quvchi uchun mos topshiriq tanlash maqsadga muvofiq. O'qituvchi darsda turli darajadagi vazifalardan foydalanishi lozim. Bu yondashuv har bir o'quvchining imkonini to'liq ochib beradi. Har bir bola o'z muvaffaqiyati uchun sharoitga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi o'quvchini boshqalarga taqqoslamasligi muhim. Taqqoslash o'quvchining ishonchini pasaytiradi. Shaxsiy yondashuv esa o'quvchini o'z kuchiga ishonchli qiladi. O'quvchilar o'rtasidagi farqlarni qabul qilish o'qituvchining madaniyatini ko'rsatadi. Har bir o'quvchi o'z tajribasi bilan ta'lim jarayonini boyitadi. O'qituvchi ularning tajribasidan to'g'ri foydalanishni bilishi kerak. Darsda o'quvchilarning faol ishtiroki o'zlashtirishni kuchaytiradi. O'quvchi o'rganish jarayonida o'zini namoyon etish imkoniga ega bo'lsa, u yanada ishtiyoq bilan qatnashadi. Har bir bola o'z yutug'ini his etganda o'rganish istagi ortadi. O'qituvchi bu holatni yaratish uchun rag'batlantirishdan foydalanadi. Rag'bat o'quvchining o'z-o'ziga ishonchini oshiradi. O'qituvchi bolalarning his-tuyg'ularini tushunishga intilishi lozim. Emotsional qo'llab-quvvatlash o'quvchining o'rganish motivatsiyasini mustahkamlaydi. Har bir o'quvchi darsda o'z ovozigga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi bolalarning fikrlarini hurmat bilan qabul qilsa, ular erkin fikrlaydi. Erkin fikrlash muhitida ijodkorlik rivojlanadi. O'quvchilarning fikrini qadrlash ularni faol hamkorlikka undaydi. Shaxsiy yondashuv darsda sog'lom muhitni shakllantiradi. O'qituvchi o'quvchining ruhiy holatini doim kuzatib borishi muhim. Agar o'quvchi o'zini ishonchli his qilsa, o'rganish jarayoni samaraliroq kechadi. O'qituvchi o'quvchining ichki dunyosini tushunishga harakat qilishi zarur. Har bir bola o'z o'tmishi, tajribasi va orzulariga ega shaxsdir. Bu xususiyatlarni e'tiborga olgan o'qituvchi haqiqiy pedagog hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchilar bilan ochiq muloqot o'rnatishi kerak. Ochiq muloqot bolalar bilan ishonchli munosabatni shakllantiradi. Ishonchli munosabat darsda samimiylilikni kuchaytiradi. O'qituvchi har bir bola bilan o'ziga xos aloqa uslubini topa olishi lozim. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda har bir o'quvchi markazda turadi. O'qituvchi o'z faoliyatini o'quvchi ehtiyojiga mos ravishda tashkil etadi. O'quvchilarni kuzatish orqali o'qituvchi ularning o'rganish uslublarini aniqlaydi. Bu ma'lumot darsni individual rejalashtirishda yordam beradi. O'quvchilarga tanlov erkinligini berish ularni mas'uliyatli qiladi. Mas'uliyat o'quvchining o'z o'rganishiga ongli munosabatini shakllantiradi.

O'qituvchi o'quvchining mustaqil fikrini qadrlashi lozim. Mustaqil fikrlashga sharoit yaratish o'quvchining aqliy salohiyatini rivojlantiradi. O'quvchilarning farqli o'rganish uslublarini e'tiborga olish muhim. Ba'zi o'quvchilar amaliy faoliyat orqali, boshqalar esa kuzatish orqali yaxshiroq o'rganadi. O'qituvchi dars jarayonini shunga moslashtiradi. O'quvchilarning ehtiyojlarini bilish o'qituvchiga yo'l ko'rsatadi. Har bir bola o'zining rivojlanish bosqichida turadi. O'qituvchi shu bosqichga mos vazifalarni belgilaydi. Individual farqlarni e'tiborsiz qoldirish o'rganish motivatsiyasini pasaytiradi. Shu sababli, o'qituvchi har bir o'quvchining holatini muntazam tahlil qilishi kerak. O'quvchilar o'zlarini tushungan muhitda o'z salohiyatini to'liq namoyon etadi.

O'qituvchi bunday muhitni yaratish uchun ijodkor bo'lishi lozim. Darsda ijobiy muhit shakllansa, o'quvchilar faolroq bo'ladi. Individual yondashuv o'qituvchidan sabr-toqat va mehr talab etadi. Mehrli muhit o'quvchining o'rganish ishtiyoqini oshiradi. O'quvchi o'zini qadrlangan his qilsa, u o'z fikrini erkin bildiradi. O'qituvchi o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy farqlarni ham inobatga olishi kerak. Bu ta'limda tenglik tamoyilini ta'minlaydi. Har bir o'quvchiga o'z imkoniyatiga qarab sharoit yaratilsa, u muvaffaqiyatga erishadi. Muvaffaqiyat bolada ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi. O'qituvchi har bir o'quvchining kichik yutuqlarini ham qadrlashi lozim. Shu tariqa o'quvchi o'z qadrini biladi. Individual yondashuv o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ishonch ko'prigini yaratadi. Ishonchli munosabat samarali o'rganishning asosi hisoblanadi. O'qituvchi o'quvchining ehtiyojini to'g'ri aniqlasa, dars natijasi yuqori bo'ladi. Individual farqlarni bilish o'qituvchiga metodik erkinlik beradi. Har bir o'quvchi o'z yo'lini topganida ta'lim tabiiy jarayonga aylanadi. O'qituvchi o'quvchilarni rag'batlantirib, ularni yangi marralarga yo'naltiradi. Shaxsiy yondashuv bolalarning o'z-o'zini anglashiga yordam beradi. O'qituvchi darsda turli faoliyat turlaridan foydalanishi lozim. Bu o'quvchilarning turli qobiliyatlarini ochib beradi. O'quvchilarni o'z kuchiga ishonishga o'rgatish o'qituvchining burchidir. Har bir bola o'zini muvaffaqiyatli his qilishi kerak. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim insonparvarlik tamoyiliga asoslanadi. O'qituvchi har bir o'quvchini o'ziga xos shaxs sifatida qadrlaydi. O'quvchilar o'zini erkin his qilganda, bilim olish jarayoni tabiiy kechadi. Individual yondashuv ta'limda sifat va samaradorlikni oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish — ta'lim samaradorligini oshirishning eng muhim shartidir. Har bir o'quvchi o'ziga xos imkoniyat va qobiliyatga ega bo'lgani uchun ta'lim jarayoni bir qolipda emas, balki moslashuvchan, differensial va shaxsga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. O'qituvchi bu jarayonda kuzatuvchi, yo'naltiruvchi va motivatsiya beruvchi sifatida faol rol o'ynaydi. Shu asosda tashkil etilgan ta'lim o'quvchining o'zini anglashiga, o'z imkoniyatiga ishonch hosil qilishiga hamda jamiyatda faol, ijodkor shaxs sifatida kamol topishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. – Toshkent: Sharq, 1999.
2. Qodirova F.M. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari. – Toshkent: O'qituvchi, 2021.
3. Hasanboeva O. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Azizxo'jayev N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2019.
5. Ziyamuhamedov B. Ta'limda individual yondashuv nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
6. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva, 2015.
7. UNESCO. Learner-Centered Education Principles. – Paris, 2020.